

Samiskt landskap i svensk planering

Rätten till materiellt och immateriellt samiskt
landskap i rennäringsutredningen för en gruva i
södra Saepmie

Anna Alavaara och Sofie Bergman

Examensarbete/Självständigt arbete • 15 hp
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Landskapsarkitektprogrammet – Uppsala
Uppsala 2025

Samiskt landskap i svensk planering – Rätten till materiellt och immateriellt samiskt landskap i rennäringsutredningen för en gruva i södra Saepmie

Sami landscape in Swedish planning - Sami people's right to tangible and intangible landscape in an impact assessment for a mine in southern Saepmie

Anna Alavaara och Sofie Bergman

Handledare:	Mia Ågren, Sveriges Lantbruksuniversitet, Institutionen för stad och land
Examinator:	Vera Vicenzotti Sveriges Lantbruksuniversitet, Institutionen för stad och land
Omfattning:	15 hp
Nivå och fördjupning:	Grundnivå, G2E
Kurstitel:	Självständigt arbete i landskapsarkitektur
Kurskod:	EX0861
Program/utbildning:	Landskapsarkitektprogrammet – Uppsala
Kursansvarig inst.:	Institutionen för stad och land
Utgivningsort:	Uppsala
Utgivningsår:	2025
Omslagsbild:	Luvlietjahkh/Oviksfjällen. Foto: Ann Kristin Solsten
Upphovsrätt:	Alla bilder används med upphovspersonens tillstånd.
Elektronisk publicering:	https://stud.epsilon.slu.se
Nyckelord:	urfolk, samer, Sápmi, Saepmie, landskap, tillståndsprocess, MKB, utredning, rennäringsutredning, Rätten till Landskap

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap

Institutionen för stad och land

Avdelningen för landskapsarkitektur

Sammanfattning

Svenska lagar har under lång tid möjliggjort en omfattande resursutvinning i Saepmie vilket inneburit stora påfrestningar för det samiska landskapet. Uppsatsen utgår från de senaste årens kraftigt ökade tryck för gruvnäringens expansion i svenska Saepmie och utforskar samers roll i planeringen med fokus på prövningsprocessen för en tilltänkt och omdebatterad gruva i södra Saepmie, utanför Staare/Östersund. Med utgångspunkt i internationell policy som föreskriver hur människors relationer till landskapet ska hanteras i planering undersöks hur det samiska landskapet representeras i en utredning som bedömer konsekvenser som gruvan kommer ha för rennäringen. Ramverket Rätten till Landskaps beskrivning av materiella och immateriella dimensioner av landskap används för att kategorisera hur utredningen representerar rennäringen. Undersökningen kommer fram till att konsekvensanalysen av rennäringen fokuserar på de fysiska aspekterna av det samiska landskapet vilket tolkas som en konsekvens av de juridiska förutsättningarna som innebär att rennäringen analyseras som ett riksintresse från ett utifrånperspektiv. Utformningen av lagarna som styr prövningsprocessen resulterar i att det samiska landskapet främst utvärderas som riksintresse och att konsekvenser som gruvan har för sociala och kulturella aspekter underordnas. Rätten till landskap synliggör att de juridiska förutsättningarna genererar en mager uppfattning av det samiska landskapet som osynliggör det existentiella och identitetsskapande i landskap.

Nyckelord: urfolk, samer, Sápmi, Saepmie, landskap, tillståndsprocess, miljökonsekvensbeskrivning, rennäringensutredning, Rätten till Landskapet

Abstract

Sami territories have long been subjected to extensive resource extraction enabled and pursued by Swedish authorities. This thesis responds to the recently increased push to establish mines in Swedish Saepmie and examines Sami peoples role in planning focusing on the permitting process for a contested mine in southern Saepmie. Referencing international policy that centers people's perceptions and relationships to landscape, the thesis examines how the Sami landscape is represented in a part of the permitting process that assesses impacts that the mine will have for reindeer herding. Using a broad understanding of landscape derived from the framework The Right to Landscape, the representations of landscape from the impact assessment are divided into tangible (materiella) and intangible (immateriella) dimensions. The results from a qualitative analysis show that the assessment of impacts on reindeer herding focuses on the physical aspects of the Sami landscape. This is understood as a consequence of the legal framework that leads to Sami practices being understood from an outsider perspective and evaluated solely through the lens of reindeer herding as a Swedish national interest. The social and cultural aspects of the Sami landscape are shown to be largely overlooked because of the narrow understanding of landscape used in the laws governing the requirements on impact assessments. The Right to Landscape highlights that Swedish laws generate a limited understanding of the impact that mining has on personal and existential Sami relationships to landscape.

Keywords: indigenous peoples, sami, Sápmi, Saepmie, landscape, permitting process, environmental impact assessment, reindeer herding impact assessment, the Right to Landscape

Förord

Den här uppsatsen är ett kandidatarbete på landskapsarkitektprogrammet vid SLU Ultuna av Sofie Bergman och Anna Alavaara. Studenterna har planerat och genomfört studien tillsammans. Både Sofie Bergman och Anna Alavaara har deltagit vid datainsamling, analys och skrivarbete. Studenterna har skrivit utkast och reviderat kapitlen gemensamt. Layouten är diskuterad av båda men layoutarbetet är genomfört av Sofie Bergman. Figur 1 är skapad av Sofie Bergman och figur 2 är skapad av Anna Alavaara. Anna Alavaara har sammanställt referenslistan. Båda studenter har korrekturläst.

Vi vill inleda med att tacka vår handledare Mia Ågren samt William Palmér och Alexander Lund Hagberg från vår handledargrupp för ert stöd och feedback genom arbetets gång. Tack också till Elvira Lambertsson och Hanna Sternesjö som opponerade på uppsatsen under slutseminariet. Tack även till vår examinator Vera Vicenzotti för kommentarer som väglett de sista justeringarna av uppsatsen. Vi vill rikta ett särskilt tack till Håkon Hermanstrand, Asbjørn Kolberg, Trond Risto Nilssen och Leiv Sem som låtit oss använda deras karta över Saepmie. Ett särskilt tack riktar vi också till Ann Kristin Solsten som generöst delat bilden på omslaget med oss. Avslutningsvis vill vi tacka kaffegruppen 'Bönjuice' för gott kaffe och bra bollplank, ni vet vilka ni är.

Innehållsförteckning

Förord	4
Figurförteckning	6
Förkortningar	7
1. Introduktion	8
1.1 Syfte	11
1.2 Frågeställning	11
2. Oviksbygden och den lokala oron för gruvetablering	12
3. Planeringsprocessen i juridiken	14
4. Vetenskaplig bakgrund	17
4.1 Tidigare forskning	17
4.2 Rätten till Landskap – teoretiskt och metodologiskt ramverk	18
5. Metod	20
6. Resultat	22
6.1 Utredningens förutsättningar och utgångspunkt	22
6.2 Materiellt landskap	24
6.2.1 Riksentresset rennärning	24
6.2.2 Stor påverkan på det fysiska landskapet	26
6.3 Immateriellt landskap	28
6.3.1 Kulturellt landskap	28
6.3.2 Sociala konsekvenser	29
6.3.3 Juridiska begränsningar	29
6.4 Sammanfattning av resultat	30
7. Diskussion	31
7.1 Rätten till Landskap i förhållande till rennäringsutredningen	31
7.1.1 Fler ansökningar och sociala effekter	34
7.1.2 Samiskt självbestämmande i relation till prövningsprocessen	35
7.1.3 Implikationer av områdets avgränsning och benämning	35
7.1.4 Utvärdering av ramverket Rätten till Landskap	36
7.1.5 Utvärdering av metod	37
Referenser	39
Bilaga 1	43
Bilaga 2	44
Bilaga 3	45

Figurförteckning

Figur 1. Karta över Saepmie i ljustrött, Södra Saepmie i mörkare röd och koncessionsområdet utmarkerad med en prick. Baserat på kartmaterial från Håkon Hermanstrand, Asbjørn Kolberg, Trond Risto Nilssen, Leiv Sem (2019). Bakgrundskarta: Basemap ArcGIS © National Land Survey of Finland, Esri, TomTom, Garmin, FAO, NOAA, USGS (2025). Fennoskandinavien [Kartografiskt material]. [20250320].....	9
Figur2. Karta som visar lokalisering av koncessionsområdet Häggån K nr 1 för den planerade gruvan i Oviksbygden utanför Östersund (Staare). Baserat på kartmaterial från Lantmäteriet © , figur 20 i Miljökonsekvensbeskrivning Till ansökan om bearbetningskoncession för del av Häggånfyndigheten - Häggån K nr 1, Geosyntec consultants (2024). Bakgrundskarta: Basemap ArcGIS © Esri, TomTom, Garmin, Foursquare, FAO, METI/NASA, USGS (2025). Jämtland. [Kartografiskt material]. [20250320].....	10

Förkortningar

Förkortning	Betydelse
ELC	European Landscape Convention
FN	Förenta Nationerna
FPIC	Free Prior and Informed Consent
MKB	Miljökonsekvensbeskrivning
RF	Regeringsförordningen
SGU	Sveriges Geologiska Undersökning
SLU	Sveriges lantbruksuniversitet
UNDRIP	United Nations Declaration on the Rights of Indigenous People
Utredningen	Rennäringsutredningen, bilaga till MKB
VBM	Vanadis Battery Metals AB

1. Introduktion

En ojämn maktfördelning har präglat Saepmies historia under lång tid. Sametinget skriver om den historiska kopplingen mellan naturtillgångar och kolonialism av Saepmie. De beskriver att utbyggnaden av vattenkraft under 1900-talet var avgörande för elektrifieringen av järnvägen i Jämtland, Västerbotten och Norrbottens län. På den sydsamiska dialekten som talas i Jämtland och södra Västerbotten kallas landområdet Saepmie (Hermanstrand et al 2019), vilket är benämningen vi kommer att använda för det traditionella samiska landområdet i den här uppsatsen eftersom arbetet är geografiskt fokuserad på en plats i de sydsamiska delarna. Lagar som reglerade tillståndprocessen för vattenkraftutbyggnader underlättade för att besluta om dämningar och lämnade samerna utan makt att påverka processerna. Utbyggnaden av vattenkraften till förmån för elektrifieringen under 1950- och 60-talet bidrog till en omvandling av landskapet som försvårade för renskötseln och fisket, lade byar under vatten, förstörde kulturlandskap och tvingade många samiska familjer att flytta (Sametinget 2022:14). Efterfrågan av tillgång till inomeuropeisk mineral för den gröna omställningen ökar. Politiskt finns ett uttalat mål att bli Europas ledande gruvnation, bland annat genom att korta ned tillståndprocessen för etablering av gruvor (Interpellation 2024/25:21, anf. 78). Idag finns 12 av 15 svenska metallgruvor i Saepmie och det senaste åren har antalet godkända markanvisningar för gruvor i Saepmie ökat drastiskt (Österlin & Raitio 2020).

Den här uppsatsen tar avstamp i kontexten av att svenska projekt för resursutvinning historiskt försvårat för samisk verksamhet. Vi är intresserade av vilken roll samer har i planeringen av landskap i Saepmie i dag och med bakgrund av gruvverksamhetens raska expansion har vi valt att göra en fallstudie av en planerad gruva i Södra Saepmie för vår undersökning (se fig. 1). Det finns inga strikta gränser som skiljer mellan traditionellt samiskt land och närliggande områden (Lundmark 2022), utan området är dynamiskt och föränderligt. Platsen där gruvan planeras anläggas är belägen nordväst om Myrviken i Oviksbygden, ett område i Bergs kommun, Jämtland (se fig. 2). Den aktuella delen av mineralfyndigheten är döpt till Häggån 1 och ägs av det australiensiska bolaget Aura Energy (Aura Energy 2025).

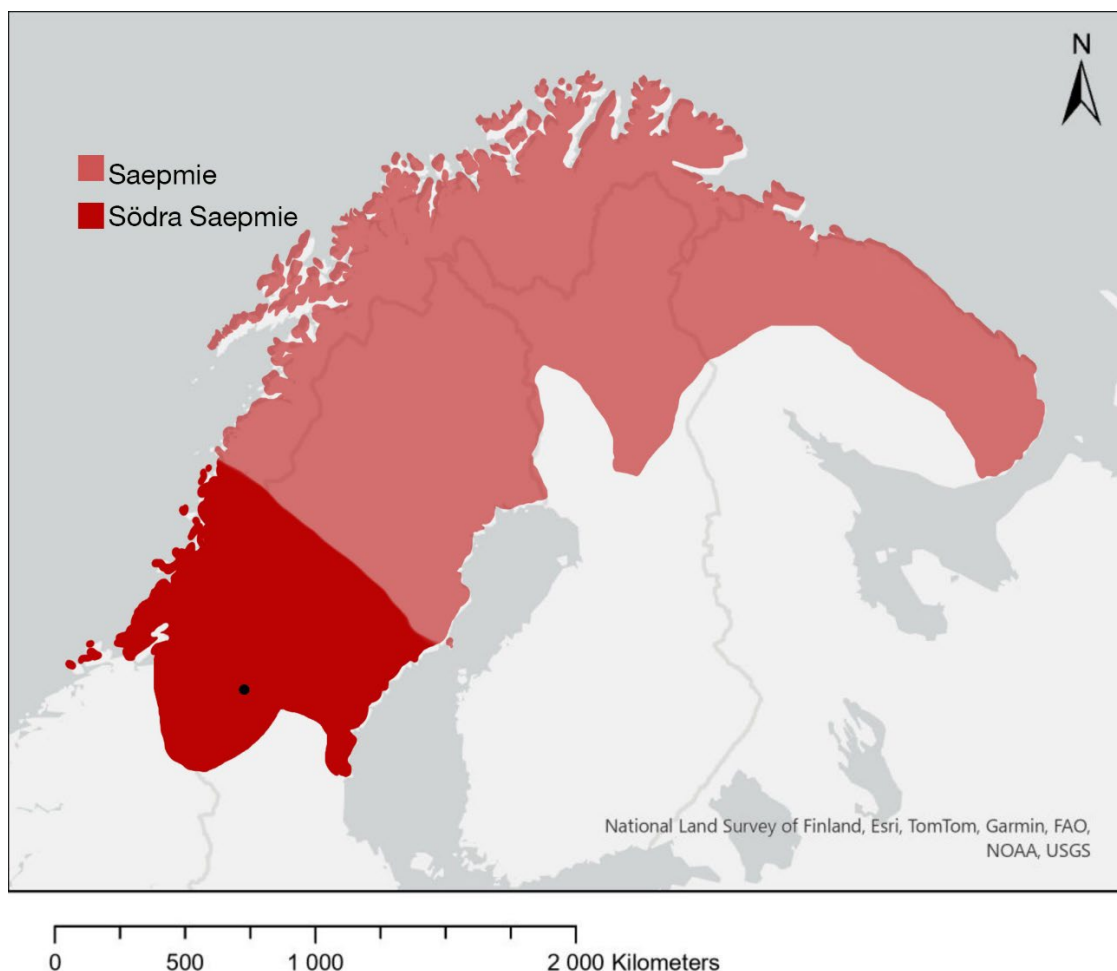

Fig 1. Karta över Sápmi i ljusrött, Södra Sápmi i mörkare rött och koncessionsområdet utmarkerad med en prick. Baserat på kartmaterial från Håkon Hermanstrand, Asbjørn Kolberg, Trond Risto Nilssen, Leiv Sem (2019). Bakgrundskarta: Basemap ArcGIS © National Land Survey of Finland, Esri, TomTom, Garmin, FAO, NOAA, USGS (2025). Fennoskandinavien. [Kartografiskt material]. [20250320] (Illustration: Sofie Bergman)

Den planerade gruvverksamheten i Oviksbygden har lett till stor oro och stort motstånd från både den samiska och icke-samiska lokalbefolkningen (Schäfer 2024). Däremot tar det samiska perspektivet liten plats i debatten om de potentiella, negativa konsekvenser som gruvan antas ha för den samiska befolkningen. Den här uppsatsen kommer att fokusera på gruvans konsekvenser särskilt för samer genom att undersöka hur det samiska landskapet hanteras i ansökan om koncessionsbearbetning som en viktig del av prövningsprocessen för gruvverksamhet i Oviken.

Figur 2. Karta som visar lokalisering av koncessionsområdet Haggån K nr 1 för den planerade gruvan i Oviksbygden utanför Östersund (Staare). Baserat på kartmaterial från Lantmäteriet ©, figur 20 i Miljökonsekvensbeskrivning Till ansökan om — bearbetningskoncession för del av Haggånfyndigheten - Haggån K nr 1, Geosyntec consultants (2024). Bakgrundskarta: Basemap ArcGIS © Esri, TomTom, Garmin, Foursquare, FAO, METI/NASA, USGS (2025). Jämtland. [Kartografiskt material]. [20250320] (Illustration: Anna Alavaara)

I uppsatsen används en bred definition av landskap, som inkluderar både materiella och immateriella dimensioner, för att undersöka hur det samiska landskapet förstås i bedömningen av konsekvenser för rennäring som gjorts i ansökningsprocessen för gruvan i Oviken. Definitionen av landskap hämtas från antologin *The Right to Landscape* (Egoz et al 2011) som presenterar ett ramverk för att värdera landskap som både något fysiskt och som en kultur och identitetsbärare.

1.1 Syfte

Uppsatsens syfte är att bidra till forskning om konsekvenser som landskapsplanering i svenska Saepmie har för samer genom att undersöka hur det samiska landskapet behandlas i en prövningsprocess för gruvnäring i Oviksbygden. I uppsatsen används ramverket Rätten till Landskap för att tolka hur det samiska landskapet uppfattas. Vi utforskar hur ramverkets breda förståelse av landskap kan användas för att beskriva andra dimensioner av det samiska landskapet än de ekonomiska och praktiska.

1.2 Frågeställning

Hur representeras samers materiella och immateriella landskap i rennäringsutredningen som gjorts i samband med ansökan om koncessionsbearbetning för Häggån K nr 1 i Oviksbygden?

2. Oviksbygden och den lokala oron för gruvetablering

Ansökningsprocessen för etablering av gruvverksamhet i Oviksbygden är en konsekvens av den mineralrika berggrunden. Bygden och närheten till Storsjön har lett till stor oro för bland annat miljöförstöring om en gruva blir verklighet, vilket lett till stort lokalt motstånd.

Den intilliggande sjön Storsjön är Sveriges femte största och ombesörjer över 50000 abonnenter (Länsstyrelsen Jämtlands län 2016:15). Sedan prospekteringarna startade har lokala medier rapporterat om en oro för dricksvattnets kvalitet bland lokalbefolkningen i Storsjöbygden (Lantbrukarnas Riksförbund 2024), det finns till exempel en uttalad oro om läckage till vattendraget från avlakningsdammar (Östersundsposten 2023; Palmqvist 2025). I kritiken har det hänvisats till en olycka med en brusten avlakningsdamm en nickelgruva i Finland orsakade vad som beskrivs som en av Finlands värsta miljökatastrofer (Yle News 2017). Olyckan ledde till en omfattande miljöförstöring och en utdragen rättsprocess för det finska bolaget, som försattes i konkurs 2018 (Yle News 2018). Under 2020 anmäldes Aura Energy för misstänkt grovt miljöbrott efter att provborrningshål läckt illaluktande vatten (Bäckström 2020; Stenman 2022).

Även kritik mot andra konsekvenser till följd av gruvan har framförts. I ett samrådssvar för den prospekterade gruvan kritiserar Naturskyddsföreningen Jämtland Härjedalen bolaget Aura Energy hårt för att underminera den påverkan ett dagbrott skulle ha på Oviksbygden. De kommenterar Aura Energys beskrivning av marken som "jungfrulig": "[Samrådsunderlagets beskrivning av området] visar på en arrogans mot den kulturbygd detta är, där skog och mark varit grunden för människors uppehälle i hundratals år." (von Sydow 2023). Vidare påtalar Naturskyddsföreningen en oro för att området kan påverkas av flera gruvaktörer. I skrivande stund finns en aktuell ansökan kallad Viken-projektet från ett Kanadensiskt gruvbolag (von sydow 2023; District Metals Corp. 2025).

Bergarten i Oviksbygden är rik på eftertraktade metaller, vilket lockat internationella företag att prospektera i området. Bergarten i är till största del alunskiffer, som innehåller höga halter uran och vanadin (SGU 2024; SGU 2020a). Vanadin kan användas för tillverkning av flödesbatterier som lämpar sig för att lagra energi från vind och solkraft (SGU 2020b). Det förekommer större mängder alunskiffer i flera delar av landet, däribland Skåne, Östergötland, på

Öland och i Storsjöområdet (SGU 2024). 2008 startade företaget Vanadis Battery Metals AB (VBM), dotterbolag till det australiensiska bolaget Aura Energy, prospekteringsarbeten i Oviksbygden som ligger i Storsjöområdet och har därigenom hittat både vanadin och uran i berggrunden (Vanadis Battery Metals AB 2024:4; Harning 2019; Aura Energy 2019). Vanadinfyndigheten är så signifikant att myndigheten Sveriges Geologiska Undersökning (SGU) utreder om den ska klassas som riksintresse (Selandar 2024). VBM skickade 2024 in en ansökan om bearbetningskoncession för att anlägga dagbrott i Oviksbygden i Bergs kommun (Vanadis Battery Metals AB 2024). I skrivande stund har det ännu inte kommit ett beslut angående bearbetningskoncessionen.

3. Planeringsprocessen i juridiken

I denna del skriver vi om de juridiska förutsättningar som är relevanta för en gruvans processansökan och samernas roll i den. Inledningsvis presenteras en internationell definition av landskap från den europeiska landskapskonventionen. Därefter beskrivs de rättigheter urfolk har till land med hjälp av FNs deklaration för urfolksrättigheter som är underskriven av Sverige. Kapitlet avslutas med en redogörelse av de lagar och förordningar som juridiskt styr hur miljökonsekvensbeskrivningens utformas i samband med ansökan om bearbetningskoncession för gruvverksamhet.

Den europeiska landskapskonventionen (ELC) från 2000 (Council of Europe Landscape Convention 2000), som Sverige har ratificerat, är ett policydokument vars definition av landskap är användbar för att tydliggöra hur olika människors relationer till och förståelser av landskap samexisterar. ELC definierar landskap som "ett område sådant som det uppfattas av människor och vars karaktär är resultatet av påverkan av och samspel mellan naturliga och/eller mänskliga faktorer (Council of Europe Landscape Convention 2000 artikel 1a, egen betoning)". Definitionen som utgår från mänsklig perception och förstår landskap som något dynamiskt, föränderligt och format av mänskliga såväl som naturliga faktorer. Centreringen av just mänsklig perception i definitionen innebär att en mångfald av olika uppfattningar och landskap kan inhysas i samma område. Konventionen kräver att landskapet erkänns som en väsentlig del i människornas omgivningar och identitet, som ett uttryck för mångfalden i deras gemensamma kultur- och naturarv (Council of Europe Landscape Convention 2000 artikel 5a). Som ett led i att värdesätta landskap på detta sätt ska allmänheten, myndigheter och parter med särskilda intressen involveras i planeringen av landskap (Council of Europe Landscape Convention 2000 artikel 5c). Hur människor ska involveras i processen och vilket faktiskt inflytande de ges lämnar ELC till de enskilda länderna. Frågan väcks hur Sverige, som antagit ELCs mänskligt centrerade och inkluderande definition av landskap, förstår och hanterar landskapets subjektivitet i planeringsprocesser. Fastän Sverige ratificerat konventionen finns det ingen enskild myndighet med ett särskilt ansvar för att konventionen används för att tolka den svenska lagen eller används som rättspraxis (Riksantikvarieämbetet 2025).

Ett annat internationellt policydokument som har bäring på svensk landskapsplanerings uppfattning och skydd av urfolks landskap är United Nations Declaration on the Rights of Indigenous People (UNDRIP) vilket är en deklaration som definierar urfolks rättigheter till land och kultur (United Nations 2007). UNDRIP tydliggör vilken makt urfolk bör ha över sina marker och hur det

därför i landskapsplaneringsprocesser bör tas hänsyn till urfolks perspektiv. Deklarationen hävdar urfolks rätt till självbestämmande (United Nations 2007 artikel 3) och presenterar en standard för hur urfolks relation till land bör hanteras i planeringsprocesser. Det skrivs att urfolk har rätt till land som de traditionellt vistats på och understryker att deras rätt till landet ska vara befast i lag (United Nations 2007 artikel 26). Det poängteras att stater är skyldiga att skaffa urfolks "*Free, Prior and Informed Consent*" (FPIC) innan projekt som kan påverka urfolks land, i synnerhet gällande frågor som rör mineral och vatten godkänns (United Nations 2007 artikel 32.1). Deklarationen trycker på urfolks rätt till kompensation för konfiskering av land som tagit från dem utan FPIC (United Nations 2007 artikel 28). Sverige röstade för deklarationen i generalförsamlingen, men förtydligade att det svenska systemets demokratiska processer är tillräckliga för att tillgodose Samernas inflytande som fastställs i UNDRIP (Sametinget 2017:24). Sverige har fått kritik bland annat för att inte skaffa samers FPIC innan exploatering på samisk mark tillåts (Amnesty 2025). Frågan uppstår då vilken roll samer och deras landskap har i svensk landskapsplanering.

Den svenska prövningsprocessens juridiska ramar skapar förutsättningarna för hur det samiska landskapet förstås och värderas i gruvprojekt. I Sverige är minerallagen och miljöbalken viktiga lagar i prövningsprocessen för gruvverksamhet. Miljöbalken syftar till att främja framtida generationers tillgång till en god miljö och minerallagens syfte är att möjliggöra samhällets försörjning av metaller och mineral. När ett bolag har hittat malm vid prospektering kan de ansöka om bearbetningskoncession vilket ger dem rätt att utvinna mineral från malmfyndigheten. En godkänd bearbetningskoncession är ett nödvändigt steg i prövningsprocessen innan brytning kan starta (Sveriges Geologiska Undersökning 2022).

Vid ansökan om bearbetningskoncession ska det göras en miljökonsekvensbeskrivning (MKB) enligt miljöbalken som identifierar konsekvenser som verksamheten kan medföra för människor och miljö (Sveriges Geologiska Undersökning 2022). MKB med tillhörande bilagor ska tas fram och slutföras på uppdrag av det prospekterande företaget (SFS 1998:808 6 kap. 28-46 §§). Gruvbolaget ska då samråda med aktörer som kan bli särskilt berörda av verksamheten om innehållet och utformningen av MKB:n (SFS 1998:808 6 kap. 24 §). I MKB:n ska miljöeffekter som den föreslagna verksamheten kommer att innebära identifieras, beskrivas och bedömas (SFS 1998:808 6 kap. 11 §). Miljöbalkens bestämmelser innebär att MKB:n utreder konsekvenser som verksamheten kommer ha för miljön. Konsekvenser som kan uppstå på aspekter utöver det som föreskrivs i MKB måste inte enligt lag utredas i samband med ansökan om koncessionsbearbetning. Det finns till exempel inga bestämmelser i

svensk lag som föreskriver att det ska göras konsekvensbedömningar för det sociala eller kulturella i hänsyn till urfolket samer (Raitio et al. 2020).

I miljöbalken specificeras det att områden för riksintresset rennärigen ska skyddas mot åtgärder som påtagligt kan försvåra näringens bedrivande (SFS 1998:808 3 kap. 5 §). Av de ca 20000 samer som bor i Sverige bedriver ca 2000 rennäring (Lundmark 2022) som är skyddad i den svenska rennäringslagen (SFS 1971:437). Rennärigen betraktas som ett svenskt riksintresse som i största möjliga utsträckning ska bedrivas parallellt med andra riksintressen (SFS 1998:808). I Sverige bevakas samiska intressen och frågor som berör samisk kultur främst av Sametinget som både är ett samiskt folkvalt organ och en svensk statlig myndighet (Sametinget 2025). Sametinget har ingen rätt att besluta om lagar (Lawrence & Mörkenstam 2016), men finns representerade i regeringen och riksdagen via Kulturdepartementet (Sametinget 2025). Således verkar Sametinget både som folkvalt organ och administrativ myndighet.

Vid handläggning av ansökan om bearbetningskoncession, och tillhörande MKB, undersöks om sökanden kan tillgodogöra sig mineralfyndigheten på ett sätt som inte är olämpligt i förhållande till andra intressen, till exempel rennäring (Sveriges Geologiska Undersökning 2022). Det står i miljöbalken att riksintressen ska låtas samexistera där det är möjligt och prioriteras endast vid det fall där de är oförenliga eller av intresse för totalförsvaret (SFS 1998:808). Raitio et al. (2020) påtalar hur otydligheten om vilket riksintresse som prioriteras enligt miljöbalken påverkar rennärigen negativt. Det finns ett fåtal fall rörande markexploatering där en faktisk prioritering av vilket riksintresse som ska styra har gjorts (Raitio et al.:10). Av de fall som tagits upp i svensk domstol har inget tillstånd rörande gruvnäring blivit nekat till följd av en oförenlig samexistens med rennärigen (Raitio et al.:12). Däremot finns det ett fall då en gruva stoppats som svar på stort lokalt motstånd (Sametinget 2017:16).

4. Vetenskaplig bakgrund

4.1 Tidigare forskning

Vi hänvisar till tidigare forskning om samers roll och rättigheter vid etablering av gruvor på samisk mark för att förklara situationen i svenska Saepmie i stort innan vi beskriver undersökningens metod och presenterar resultatet från vår fallstudie om tillståndsprocessen för gruvan i Oviksbygden. Det finns forskning om social rättvisa i kontexten av gruvor i Saepmie, men fältet är i behov av fler studier (Österlin & Raitio 2020:2). Vi använder i huvudsak två artiklar som berör samer, urfolksrätt och gruvdrift i Norden för att förklara kontexten för fallstudien. Inledningsvis introducerar vi Raitio et al (2020) artikel, som belyser ett glapp i lagrummet mellan samers rättigheter och lagstiftning för gruvnäring. Vidare presenterar vi en artikel av Österlin & Raitio (2020) som analyserar hur yttre påverkan från konflikterande resursanvändning och påverkan från ansökta och planerade projekt bidrar till en stor sammantagen påfrestning, ett så kallat metatryck, för samebyar.

Raitio et al (2020) argumenterar i sin artikel för att det svenska lagrummet innehar ett glapp mellan samers rättigheter i frågor om gruvnäring. Som renskötande same har man en nyttjanderätt till mark som pekats ut som renbetesland, vilket innebär att renarna kan ströva fritt i området. Samtidigt finns inget landområde i Sverige som endast är avsatt för renskötsel, vilket innebär att samexistens behöver finnas och fungera (Raitio et al. 2020:4). Om samexistens mellan rennäringen och gruvnäring inte fungerar och ett rättsligt fall öppnas, har den svenska staten ingen rättslig skyldighet att företräda berörda samebyar. Samebyn står på egna ben med begränsade ekonomiska medel i en tvist, medan gruvnäringensbolaget har goda ekonomiska medel (Raitio et al. 2020:12). Koncessionsfasen identifieras som den viktigaste delen av beslutsprocessen för att prioritera konflikterande riksintressen (Raitio et al. 2020:12). Samtidigt argumenterar författarna att kravbilden för kumulativa effekter i utformningen av en miljökonsekvensbeskrivning är bristfällig (Raitio et al. 2020:9).

Österlin och Raitio (2020) beskriver hur samebyar ofta bemöter påverkan på flera fronter som tvingar dem att kämpa för sin rätt till marken, vilket kan leda till en stor sammanlagd påfrestning. Renbetesmark utgör ett fragmenterat landskap eftersom många olika markintressen som skogsbruk, vindkraft och gruvverksamhet delat upp och satt press på det. I tillägg till svårigheterna som uppstår från att landskapet är fysiskt fragmenterat innebär pressen från ännu inte realiserade verksamheter en "dubbel påfrestning" för samerna. Österlin och Raitio benämner effekterna som dessa sammantagna planerade men ännu inte etablerade

exploateringar har för samerna som påfrestningar från “*the planscape*” (2020:2). *Planscape* är ett uttryck som beskriver den eventuella och planerade landskapsbilden. Ett ökat antal ansökningar ökar pressen från *the planscape* eftersom det innebär fler samråd för samebyar att medverka vid vilket bidrar till risken att den totala arbetsbelastningen för samebyar som redan har begränsade resurser både finansiellt och i antal personer ökar (Österlin & Raitio 2020).

Vittnesmål om försämrade vinterbeten har blivit allt vanligare under 2000-talet (Rautiainen 2024:25). I kombination med yttre störningar av buller och klimatförändringar bidrar det till mindre möjlighet till anpassning för samebyarna (Raitio et al 2020). Gruvverksamhet fragmenterar landskapet genom störningar som avlakningsdammar, transporter, elledning, störningszoner samt damm och buller från gruvverksamheten (Raitio et al. 2020:4). Renarna undviker området runt gruvan och riskerar på lång sikt att försämma överlevnadsförmågan och ett hållbart arbete för de renskötande samerna markant (Raitio et al. 2020:4). Studier visar att zones of impact skapas runt industriella verksamheter som betande djur aktivt undviker att vistas inom. Vilda renar har i Kanada dokumenterats hålla sig så långt som 14 km från gruvområden (Österlin & Raitio 2020:3).

4.2 Rätten till Landskap – teoretiskt och metodologiskt ramverk

Ramverket Rätten till Landskap ger ett språk att diskutera rättigheter som olika aktörer har i landskapsplanering. Ramverket presenterades 2011 i ett samlat verk kallat *The Right to Landscape* (Egoz et al. 2011). Bokens kapitel behandlar Rätten till Landskap från olika ingångar och erbjuder tillsammans ett ramverk som expanderar diskursen om mänskliga rättigheter och social rättvisa i relation till landskap (Egoz et al. 2011). Kapitlen är fristående och skrivna av olika författare, vi har valt kapitel 1 (Egoz et al. 2011) och kapitel 11 (Menzies & Ruru 2011). Genom att använda diskursen *the Right to Landscape* kan vi anknyta de mänskliga rättigheterna till det fysiska landskapet såväl som den kulturella sfären i kontexten av platsen (Egoz et al. 2011:17). Ramverket hjälper oss att förklara hur Rätten till Landskap och rätten till identitet är två sidor av samma mynt.

Diskursen *the Right to Landscape* förstår landskap som mer än en objektiv miljö eller ett materiellt föremål och poängterar att landskap även är relationer mellan människor och sin omgivning (Egoz et al 2011:5). De fysiska dimensionerna av landskap tillsammans med de mer onåbara psykologiska och kulturella dimensionerna, reflekterar med de påtagliga mänskliga behoven för att överleva och de komplexa spirituella och känslomässiga behoven som stipuleras av FNs mänskliga rättigheter (Egoz et al 2011). I uppsatsen kallar vi den fysiska dimensionen för det materiella landskapet, vilket är vår egna översättning på

författarnas begrepp *tangible* (Egoz et al 2011:6). Vi förstår den som den fysiska miljön som man ser och kan ta på. De kulturella, sociala och spirituella dimensionerna benämns som det immateriella landskapet och är vår egna översättning från begrepp *intangible* (Egoz et al 2011:6). Den fysiska karaktären av det materiella landskapet innebär att det lämpar sig för mätning och kartläggning. Det immateriella landskapets subjektiva och känslomässiga karaktär däremot gör det svårare att mäta. Rätten till Landskap förenar det mätbara med det omätbara i en juridisk kontext och erbjuder möjligheter att främja rättvisa och mänskligt välmående (Egoz et al 2011:1, 9). Menzies och Ruru undersöker i sitt kapitel vad ramverket innebär särskilt för urfolk (Menzies & Ruru 2011). De beskriver hur Rätten till Landskap för urfolk innebär en rätt till marken, de kulturella betydelser som är kopplade till det och i en vidare betydelse, rätten till identitet “landscape is who they are and what shapes their identity” (Menzies & Ruru 2011:141).

5. Metod

Vi har valt att studera hur det materiella och immateriella samiska landskapet uppfattas i rennäringsutredningen (vidare kallad utredningen) som gjorts i samband med MKB till ansökan för koncessionsbearbetning för den tilltänkta gruvan i Oviksbygden (Jakobi Sustainability AB 2024). Utredningen är gjord av av företaget Jakobi Sustainability AB på uppdrag av VBM. Materialet som presenteras från utredningen beskriver inledningsvis utredningens utgångspunkt och förutsättningar och sorteras därefter in i huvudkategorierna: det materiella landskapet och det immateriella landskapet. Vår undersökning av utredningen bygger på en kvalitativ analys där vi både identifierar explicita och implicita formuleringar i utredningen som omnämner det samiska landskapet. Då det i vissa fall varit svårt att separera de två aspekterna av landskapet och eftersom flera av styckena berör både det materiella och det immateriella ska resultatets indelningar enbart ses som indikationer på det huvudsakliga innehållet i styckena.

Vi har valt att begränsa studien till utredningen, som är en av nio bilagor till MKB:n, eftersom den identifierar konsekvenser som gruvan kommer ha för rennäringen som samisk markanvändning och är den enda delen av konsekvensbedömningen som enbart utvärderar konsekvenser för samer. Utredningens fokus och omfattning innebär att innehållet ger en detaljerad bild av hur Samers relation till landskapet värderas i planeringsprocessen.

En begränsning med att använda MKB med tillhörande bilagor är att de behöver begäras ut från Bergsstaten. Flera av tillhörande bilagor innehåller maskade, sekretessbelagda sidor. Att MKB inte finns lättillgänglig för allmänheten och istället aktivt behöver begäras ut minskar projektets tillgänglighet och insyn. Den upplevda bristen på transparens kan bidra till misstänksamhet och för den som intresserar sig för projektet och dess påverkan. MKB med tillhörande 9 bilagor är långa och upplevs tidskrävande att läsa och förstå. Exempelvis innehåller den 258 sidor långa samrådsredogörelsen 29 bilagor, men har inget index med sidhänvisning som hjälper med navigeringen i hela dokumentet. På grund av strukturen är dokumenten tidskrävande att läsa, vilket i vårt fall var ett ytterligare argument att avgränsa oss och till att granska bilagan med rennäringsutredningen.

Att utredningen som vi valt att studera fokuserar på verksamhetens konsekvenser för rennäringen specifikt och inte samisk kultur i stort begränsar undersökningens möjlighet att få syn på samernas relation till landskapet. Vi antar att vi kan läsa ut både implicita och explicita nyanser av förståelse av samernas kulturella landskap i utredningen. Med försiktighet tolkar vi även utelämnandet av

vissa dimensioner av landskapet som indikativa av utredningens förståelse av landskapet. För att identifiera implicita förståelser av landskap analyserar vi formuleringar om praktiska konsekvenser för rennäringen och juridiska aspekter som formar tillståndprocessen.

6. Resultat

I detta avsnitt sammanfattas och analyseras den konsekvensanalys som har gjorts i rennäringsutredningen. I utredningen har analysen gjorts genom att först identifiera rennäringens nuvarande nyttjande av marken, sedan har påverkan som den tilltänkta gruvan kommer ha på renskötseln utvärderats. Därefter uppskattades effekten på renarna och deras grundläggande behov och slutligen konsekvenserna som verksamheten skulle innebära för renskötarna och renskötselns bedrivande (Jakobi Sustainability AB 2024:8). Utredningen fokuserar på renskötselns praktiska aspekter, dvs. betesareal, renarnas antal och tillgång till mat. Det finns inget lagstadgat krav på att utredningen bör identifiera konsekvenser som gruvverksamheten kommer ha för det kulturella eller spirituella landskapet, vilket indikerar att det immateriella landskapet tagit mindre plats i utredningen.

6.1 Utredningens förutsättningar och utgångspunkt

I samband med MKB:n för gruvprojektet i Oviken har det utretts vilka konsekvenser som verksamheten kommer ha för de riksintressen som befinner sig i och i nära anslutning till koncessionsområdet. De aktuella riksintressena är förutom rennäringen: friluftsliv, kulturmiljövård, totalförsvar, vattenförsörjning och naturvård (Geosyntec 2024:49). I MKB utreds även konsekvenser som verksamheten kommer ha för Natura-2000 områden och vattenskyddsområden (Geosyntec 2024:5). Det huvudsakliga fokuset för MKB:n är att beskriva följder av dagbrottets direkta markanspråk (Geosyntec 2024:4). Konsekvenser av följdverksamhet som transporter har inte tagits upp i MKB:n eftersom de inte behöver utredas i MKB enligt minerallagen (Geosyntec 2024:5).

Utredningen utgår från en så kallad "Skadelindringshierarki" (Jakobi Sustainability AB 2024:10) i syfte att identifiera hur exploateringen kan minimera negativ påverkan på rennäringen. Enligt skadelindringshierarkin ska projekt i första hand undvika skador vid exploatering, men skador kan accepteras om skyddsåtgärder blir "orimliga" när kostnaden vägs mot åtgärdens potentiella nytta. Utredningens utformning med denna identifiering av skador och givna förslag på skadelindrande åtgärder följer de lagstadgade riktlinjer som finns för en MKB enligt miljöbalken 6 kap. 11 § (SFS 1998:808).

Skadelindringshierarkins betoning på lindring av skador innebär att det antas att skador på det samiska landskapet kommer att inträffa. Verktuget genererar ett resultat som signalerar en acceptans av att det samiska landskapet tar skada och att det samiska landskapets integritet och hälsa värderas lågt. Potentiella skador

som identifieras är både på det materiella landskapet genom bland annat en minskad tillgång till betesmark (Jakobi Sustainability AB 2024:51) och på det immateriella landskapet genom bland annat den höga sociala belastningen som prövningsprocessen innebär (Jakobi Sustainability AB 2024:52).

Utredningen skriver att i fall där skador inte kan lindras med åtgärder ska istället kompensationsåtgärder användas (Jakobi Sustainability AB 2024:11) vilket antyder att landskapet kan värderas i ekonomiska termer. Utredningen hänvisar till framtida miljötillståndsprövning för beslut om exakt vilka skyddsåtgärder VBM kommer vidta. Det poängteras att de berörda samebyarna ska konsulteras vid utformningen av skyddsåtgärderna (Jakobi Sustainability AB 2024:11) vilket indikerar den samiska förståelsen av hur skada på landskapet bäst minskas ska tas med i beräkningen.

Utredningen konstaterar att både området där gruvan planeras och närliggande områden idag används till rennäring (Jakobi Sustainability AB 2024:48). Utredningen inkluderar en påverkanszon på 4 km i sitt kartmaterial (figur 16, Jakobi Sustainability AB 2024:47) vilket visar att man förstår att den tilltänkta gruvan kommer ha konsekvenser på ett större område i landskapet än det som utredningen utgår från. Påverkanszonen är baserad på en forskningsartikel om vilda renar i Kanada. Utredningens huvudsakliga fokus är däremot begränsat till koncessionsområdet som är en avgränsad del av landskapet. Det som kallas koncessionsområdet är området där marken ska öppnas och mineral utvinns från (Jakobi Sustainability AB 2024:44). Omfattningen av gruvans påverkanszon uppskattas i geografiska distanser och är förankrad i rörelser genom det fysiska, materiella landskapet. Det är troligen en konsekvens av att utredningens uppskattning av påverkanszonen är baserad på forskning som uppskattar på vilka avstånd renar håller sig från storskalig exploatering (Jakobi Sustainability AB 2024:46).

Rennäringen beskrivs som en konkret etablerad markanvändning och gruvan som en tilltänkt markanvändning som kommer ha konsekvenser för rennäringen (Jakobi Sustainability AB 2024:5). Den här strukturen innebär att det samiska landskapet diskuteras både i nutid och i framtid. MKB och utredningens lagstadgade utformning gör att det framtida samiska landskapet enbart förstås i sammanhanget av att gruvan faktiskt kommer att etableras. Vidare diskuteras olika sätt som rennäringen kommer att uteslutas från landskapet på grund av gruvverksamheten.

De samebyar som främst anses beröras av verksamheten är Tåssåsens sameby och Njaarke sameby. I möte med Tåssåsens sameby har VBM samlat information

om samebyns markanvändning. Varken VBM eller Jakobis konsult har fått kontakt med Njaarke sameby (Jakobi Sustainability AB 2024:5). I utredningen beskrivs det inte på vilka sätt eller hur många gånger man försökt upprätta kontakt. Eftersom kontakt inte upprättats med Njaarke sameby har bedömningen av konsekvenser för dem gjorts baserat på information från samebyns och Östersund kommuns hemsida samt med stöd av vetenskapligt underlag (Jakobi Sustainability AB 2024:11). Utredningens förståelse av det samiska landskapet har således formats av möten med Tåssåsen sameby och med stöd av info från samebyn Njaarke hemsida. Det har gjorts ansatser att representera landskapet som används för rennäringen utifrån renskötarnas egna förståelse. Ansträngningarna visar att utredningen värderar det samiska perspektivet på det samiska landskapet. De misslyckade försöken att kontakta Njaarke sameby i kombination med att samebyarna inte erbjuder kompensation för deltagande av det prospekterande företaget. Det tyder däremot på att även fast det samiska perspektivet värderats, så har det haft en begränsad påverkan på utredningen. I och med att utredningen har genomförts av ett konsultbolag på uppdrag av det projekterande företaget utgår förståelsen av det samiska landskapet istället från ett utifrånperspektiv.

6.2 Materiellt landskap

Det som presenteras och tolkas under den här rubriken behandlar främst det vi förstår som det materiella samiska landskapet, det vill säga de fysiska och mätbara dimensionerna av landskapet som det går att se och ta på.

6.2.1 Riksintresset rennäring

Det samiska landskapet förstås främst i svensk byråkrati som ett riksintresse. Rennäringsutredningen är utförd eftersom rennäring klassas som ett riksintresse och det finns kartlagda områden utpekade för riksintresset rennäring i närheten av den tilltänkta gruvan (Jakobi Sustainability AB 2024:19). Det är alltså främst genom riksintresset rennäring som utredningen tolkar det samiska landskapet vilket gör utredningens beskrivningar av riksintresset högst relevant för vår studie. Det bör dock noteras att det genom att prata om riksintressen antas ett nationellt, svenskt perspektiv på vad det samiska landskapet är. Även fast det är den samiska markanvändningen som diskuteras så värderas den som värdefull från ett nationellt perspektiv, och inte ett samiskt. Värderingen är en konsekvens av MKB:n och utredningens juridiska förutsättningar.

Utredningen beskriver områdena för riksintresset rennäring som bedöms relevanta för utredningen. Identifieringen av riksintressen i närheten av det sökta koncessionsområdet visar en förståelse av att relationen mellan närliggande områden i landskapet är relevant för en förståelse av det samiska landskapet.

Rennäringens landskapsanvändning beskrivs som dynamisk och utredningen lyfter att kartläggningen av riksintressen inte ger en fullständig bild av hur landskapet är viktigt för rennäringen. Det beskrivs att det över Storsjön, som ligger åtta kilometer nordöst om det sökta koncessionsområdet, går en huvudflyttled för Njaarke sameby som är utpekad som riksintresse för rennäring (Jakobi Sustainability AB 2024:16). Vidare identifieras att det från koncessionsområdet är 17 kilometer till Oviksfjällen, ett område klassat som kärnområde av riksintresse för rennäringen (Jakobi Sustainability AB 2024:19). Det nämns även att Tåssåsens sameby har ett vinterbetesområde tre kilometer nordväst om koncessionsområdet och att området som VBM har ansökt om bearbetningskoncession för används för fri betesvandring. Utredningen kommer alltså fram till att rennäring bedrivs både i och i nära anslutning till koncessionsområdet (Jakobi Sustainability AB 2024:28, fig. 8). Samtidigt poängteras att varken marken som används för fri betesvandring eller vinterbetesmarken nordost om koncessionsområdet är utpekade som riksintresse för rennäringen (Jakobi Sustainability AB 2024:20, fig. 4).

Riksintressen för rennäring är uppdelade för att skydda specifika funktioner som behövs för att renskötsel ska vara möjlig, vilket innebär en kategorisering av det samiska landskapet. Områden klassade som riksintressen för rennäring delas främst in i tre kategorier: kärnområden, flyttleder och strategiska platser. Kärnområden bedöms nödvändiga för att “varaktigt kunna bedriva renskötsel i samebyn” (Jakobi Sustainability AB 2024:18). För renskötseln delas året upp i 8 årstider och renskötseln följer renens inneboende drift och instinkt att flytta med årstiderna och dess betestillgänglighet (Jakobi Sustainability AB 2024:22). En stor del av tiden strövar renen fritt, men det är vanligt att renskötarna driver renarna inom gränsen och mellan betesmarker med hjälp av exempelvis skoter. Områdena som är utpekade som riksintressen för rennäring utgör mindre, uppdelade och avgränsade ytor som bedöms vara extra viktiga för renskötseln (Jakobi Sustainability AB 2024:18). Var femte år uppdateras en karta över “funktionella samband” och renbetesmarker i syfte att kartlägga var i landskapet riksintresset befinner sig (Jakobi Sustainability AB 2024:14). Landskapet som används för rennäring är alltså uppdelat i områden som bedöms som antingen nödvändiga för rennäringens överlevnad och områden som samebyarna kan klara av inskränkningar på. Genom att riksintressen särskiljs skapas en bild av det fysiska landskapet som indelat i olika geografiska områden med olika höga värden. Att områden för riksintresset rennäringen i sin tur delas in i tre huvudkategorier baserat på hur de används på olika sätt för renskötseln innebär en ytterligare uppdelning av det samiska landskapet som i utredningen förstås genom rennäringen.

I utredningen noteras det att användandet av betesmarker varierar från år till år beroende på väder, påverkan från mänsklig aktivitet och rovdjurstryck. Detta innebär att fler områden än de som är klassade som riksintressen är viktiga för renskötseln (Jakobi Sustainability AB 2024:18). Jakobi Sustainability påtalar hur denna markanvändning emellanåt är ouppdaterad och missvisande, med hänvisning till andra markanvändningsintressen (Jakobi Sustainability AB 2024:15). Detta kan tolkas som att de kartor som visas och de platser som beskrivs kan vara påverkade av andra intressen som inte ses. Riksintresset Oviksfjällen beskrivs som ett kärnområde i landskapet på avstånd från det berörda koncessionsområdet och bedöms behålla sitt värde även om den sökta bearbetningskoncessionen beviljas. Däremot medges det att kärnområdet Oviksfjällen kan komma att nyttjas mer intensivt till följd av att flexibilitet kring markanvändning i och kring gruvan upphör (Jakobi Sustainability AB 2024:54). Det innebär att utredningen ser olika platser som sammanhängande och att en påverkan på en plats kan ha konsekvenser på en annan del av landskapet.

Exploatering minskar landskapets kapacitet att tillåta dynamik i renskötseln och riskerar slitage på kvarvarande mark. Landskapet förstås både som något renar förflyttas till och genom, som både en transportled och en destination. Renens användning av betesmarken är dynamisk och förlust eller undvikande av betesmark, exempelvis till följd av yttre störningar leder till minskad resiliens för renskötseln (Jakobi Sustainability AB 2024:19) och större slitage på övriga betesmarker (Jakobi Sustainability AB 2024:22). Utredningen uppmärksammar rennäringens behov av sammanhängande betesmarker och betydelsen av alternativa betesmarker, då betesmarkens förutsättningar förändras med tiden, i synnerhet vinterbete (Jakobi Sustainability AB 2024:14).

6.2.2 Stor påverkan på det fysiska landskapet

Utredningen beskriver påverkansbilden för Njaarke och Tåssåsens sameby och kommer fram till att nödvändiga funktioner i landskapet kommer att upphöra. Njaarke samebys flyttled kan påverkas av gruvan beroende på hur transportvägen till koncessionsområdet utformas (Jakobi Sustainability AB 2024:54). Vidare beskrivs konsekvenserna för Tåssåsens sameby bli stora. Det erkänns att markanvändningsintressen och hänglavskog med höga värden "påverkas på ett sådant sätt att värdet försvinner och dess funktion upphör" (Jakobi Sustainability AB 2024:51). Hur stor påverkan kommer bli beskrivs utifrån riksintressen och det fastställs hur en påtaglig skada på ett riksintresse inte går att "kompensera". Utredningen beskriver vidare att det går "att vidta skadeförebyggande eller skadebegränsande åtgärder inom ett område så att en viss åtgärd inte medför en påtaglig skada." (Jakobi Sustainability AB 2024:54). Det område som

koncessionsområdet är beläget i har inte status som riksintresse och har således inte samma formella skydd. Trots detta identifieras betesbortfall som en stor negativ konsekvens för Tåssåsens sameby, vilket leder till ökad påfrestning på det område som beskrivs som riksintresse.

Inventeringen av hänglav i det berörda och anslutande området visar på en förståelse av att växterna i landskapet är essentiella för rennäringen. Hänglav beskrivs kunna utgöra renens enda föda under våren (Jakobi Sustainability AB 2024:38), en tid då de dräktiga vajorna är som allra känsligast för störningar (Jakobi Sustainability AB 2024:33). En inventering av hänglav i projektområdet för bearbetningskoncessionen bedömde förekomsten enligt tre kategorier: förekommande, medelgod och riklig (Jakobi Sustainability AB 2024:34). Utredningen skriver att inventeringen visar att “endast en mindre del av koncessionsområdet har riklig förekomst” och “i närområdet öster om projektområdet har noterats områden med riklig förekomst” av hänglav (Jakobi Sustainability AB 2024:34), vilket antyder att landskapet skulle vara utbytbar. Inventeringskartan visar i sin tur att det har noterats förekomst av hänglav i stora delar av området och att ungefär hälften av områdena med hänglav har medelgod förekomst. Närområdet med riklig förekomst av hänglav befinner sig inom en kilometer från projektområdets gräns och därmed även inom den antagna störningszonen på 4 km som renar antas undvika (figur 12 Jakobi Sustainability AB 2024:34).

Det samiska landskapet förstås främst i praktiska termer som delar av landskapet som kan mätas och vägas i fysiska mått. Bearbetningskoncessionens största påverkan på rennäringen bedöms bestå av ianspråktagande av mark och betesbortfall för Tåssåsens sameby. Bortfallet av bete omfattar både direkt bortfall som konsekvens av markförlust med god förekomst av hänglav och indirekt bortfall på grund av att renar håller sig på flera kilometers avstånd från gruvan (Jakobi Sustainability AB 2024:55). Hur långt bort från den tilltänkta gruvan som renar faktiskt kommer hålla sig är ovisst.

Det nuvarande samiska landskapet ses som kraftigt exploaterat och det identifieras att gruvnäringen leder till fysiska hinder och störningszoner som resulterar i ett direkt fysiskt uteslutande från landskapet. Det sökta koncessionsområdet befinner sig på mark som Tåssåsens sameby använder för fri betesvandring och den uppskattade störningszonen på 4 km sträcker sig in på Tåssåsens vinterbetesland (figur 15 Jakobi Sustainability AB 2024:47). Vägen med trafik till och från gruvan innebär barriäreffekter för rennäringen och bedöms riskera att utgöra en “total barriär” för rennäringen (Jakobi Sustainability AB 2024:51). Utredningen påpekar att det blir en försvårad flytt av renar om gruvan

med tillhörande infrastruktur anläggs Jakobi Sustainability AB 2024:55). Det skrivs i utredningen att renar kommer att vara fysiskt stoppade av staket från att gå in på området som gruvnäringen kommer ta i anspråk. Gruvan inskränker på området som Tåssåsens sameby använder för fri betesvandring och kvarvarande mark riskerar att belastas hårdare (Jakobi Sustainability AB 2024:51). Det beskrivs också hur ljudrummet och lufttrummet påverkas av buller och damm, vilket kan orsaka renar att undvika gruvan på flera kilometers avstånd och skulle kunna ses som en form av passivt betesbortfall.

Utredningen visar att Tåssåsens och Njaarkes samebyars betesmarker redan är kraftigt exploaterade och att den tilltänkta gruvan skulle innebära förstärkta kumulativa effekter (Jakobi Sustainability AB 2024:55). Att kumulativa effekter påtalas visar en förståelse för att exploatering från flera håll innebär en ökad press på samebyarna. Varje enskilt projekt innebär en risk för påverkan på landskapet i stort.

6.3 Immateriellt landskap

Här presenteras hur det immateriella landskapet tas upp i utredningen. Det immateriella landskapet förstås i utredningen främst genom juridiska förutsättningar och sociala konsekvenser, men visst utrymme för kultur- och samfundsliv ges.

6.3.1 Kulturellt landskap

Landskapet som kulturell identitetsbärare erkänns i regeringsförordningen (RF) men ges inte utrymme i rennäringsutredningen. En sameby är både ett geografiskt begränsat område och en juridisk person som kan representera de renskötande medlemmarna i området (Jakobi Sustainability AB 2024:22). Utredningen identifierar att RFs målstadgande i kap 1, 2 §: "En förutsättning för att kunna uppnå [Samiska folkets möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv] är att det finns mark tillgänglig för renskötsel, samtidigt som det kan betonas att målsättningsstadganden isolerat sett inte ger upphov till rättigheter." (Jakobi Sustainability AB 2024:13; SS 1974:152). Landskapet förstås som en möjliggörare av, eller arena för, rennäring som kulturell aktivitet. Således är de materiella och juridiska förutsättningarna viktiga för att förstå det immateriella landskapet, så som ett kultur- och samfundsliv. Trots detta är RFs citat den enda gången ordet "kultur" nämns i utredningen. Utredningen bedömer inte konsekvenser som verksamheten har på det samiska folkets möjlighet att "behålla och utveckla ett eget kultur och samfundsliv" (Jakobi Sustainability AB 2024:13) utöver verksamhetens påverkan på renskötseln. Det är inte heller lag på att MKB:n ska bedöma kulturella konsekvenser som gruvverksamhet kan medföra (SFS 1998:808 6 kap. 28-46 §§).

6.3.2 Sociala konsekvenser

En gruva kan leda till negativa sociala konsekvenser för den som bedriver renskötsel och dennes familj. Utredningen noterar att ökad exploatering på vinterbetesmark kan leda till oro och irritation för samebyarna (Jakobi Sustainability AB 2024:52). Det poängteras att vinterbetets storlek och kvalitet ofta är avgörande för hur många renar en sameby kan hålla (Jakobi Sustainability AB 2024:19). Vidare påtalas det att ett högt exploateringsstryck skapar ökad arbetsbelastning för renskötarna vilket kan orsaka sämre psykisk och fysisk hälsa. En sameby kan tvingas minska sin renskötsel vid förluster av betesmark, något som kan få “långtgående konsekvenser för renskötarna, deras familjer och framtida generationer inom samebyn” (Jakobi Sustainability AB 2024:52). Utredningen skriver att föreslagna skyddsåtgärder är tänkta att “minimera risk för sociala konsekvenser”, men poängterar att det behövs ytterligare dialog med Tåssåsen och Njaarke för att utreda vilka resurser som kan underlätta för samebyarna (Jakobi Sustainability AB 2024:52).

6.3.3 Juridiska begränsningar

Rennäringens status som riksintresse medför att utredningen enligt lag måste förhålla sig till och beskriva konsekvenser för rennäringen som berört riksintresse. Utredningen berättar att rennäring behandlas i kapitel 3 och 4 i miljöbalken (SFS 1998:808). Lagrummet fastställer att en inventering, i detta fall MKB med tillhörande bilagor, måste finnas om ett riksintresse finns i det aktuella området. Enligt § 5 i miljöbalken (SFS 1998:808) får det inte ske intrång på områden utpekade som riksintresse för rennäring som “påtagligt försvårar rennäringens bedrivande”. Samtidigt kan andra riksintressen överlappa med riksintresse för rennäring och då vägs de mot varandra. I en sådan avvägning kan riksintresse för rennäring vika enligt 3 kap 10 § i miljöbalken (Jakobi Sustainability AB 2024:19). Vid analys av underlaget och MKB kan inte någon särskild konsekvensbeskrivning för den kulturella miljön för Tåssåsen eller Njaarkes sameby identifieras.

I utredningens korta omnämnande av urfolksdeklarationen görs en värdering att deklarationen har liten bäring för gruvverksamheten. Utredningen nämner FNs urfolksdeklaration (UNDRIP) och redogör att deklarationen “anger en miniminivå för hur urfolksfrågorna bör behandlas i de olika länderna”(Jakobi Sustainability AB 2024:15). Det konstateras att FNs urfolksdeklaration inte är juridiskt bindande för stater (Jakobi Sustainability AB 2024:15) vilket innebär att rättigheterna som

beskrivs i deklarationen inte är lagligt befästa och därför inte behöver påverka prövningsprocessen.

Långtida och oavbrutet brukande av marken har gett upphov till den lagstadgade nyttjanderätten. Utredningen beskriver rennäringens juridiska status med hänvisning till att renbeteslagen utgår från regeringsformen 1 kap. § 2 om urminnes hävd, “en rättighet som uppstått genom ett långtida, oavbrutet, tillräckligt intensivt och icke faktiskt eller rättsligt ifrågasatt brukande av marken.” (Jakobi Sustainability AB 2024:15:13). I utredningen talas det om Samers rättighet att bedriva rennäring i landskapet. I den bemärkelsen förstås rennäringen som en del av landskapet, en aspekt av landskapet som är så stark att den utgör en rättighet. Huruvida rättigheten bör eller måste skyddas är utredningen vagare om. Att inte ta ställning till om rättigheten bör skyddas kan uppfattas som att den inte värderas högt.

6.4 Sammanfattning av resultat

Undersökningen av utredningens uppfattning av det materiella respektive det immateriella samiska landskapet visar att det främst är de materiella dimensionerna av specifikt rennäringen som ges utrymme. Utredningens förståelse av det samiska landskapet utgår från rennäringen som riksintresse och det konstateras att ett sådant riksintresse är beläget i närheten, men att inget finns i området för koncessionsansökan. Klassificering av rennäringen som riksintresse problematiseras i utredningen. Det beskrivs att gruvan kommer ha stora negativa konsekvenser för rennäring som bedrivs i och i närheten av koncessionsområdet främst som följd av att fysiska hinder upprättas och att tillgången till bete försämras. Utredningen poängterar att det behövs åtgärder för att minska skada på för rennäringen. Dessa åtgärder föreslås utefter en skadelindringshierarki. Konsekvenser för det sociala livet för de människor som påverkas bedöms vara stress och oro till följd av kumulativ påverkan. Det sociala tillsammans med beskrivningar av kultur och samfundsliv, som av oss kategoriseras som beskrivningar av ett immateriellt landskap, ges mycket begränsat utrymme i utredningen.

7. Diskussion

I första delen av diskussionen använder vi ramverket Rätten till Landskap för att tolka resultatet av vår studie av hur utredningen uppfattar och värderar det samiska landskapet. I den avslutande delen utvärderas hur ramverket och metoden fungerade för undersökningen.

7.1 Rätten till Landskap i förhållande till rennäringsutredningen

När utredningen identifierar konsekvenser som gruvverksamheten kommer ha för rennäringen ligger fokus på tillgången till och kvaliteten av den fysiska miljön. Rätten till Landskap har en uppfattning av landskap som innefattar både det materiella och det icke materiella vilket synliggör att landskap är mer än denna objektiva miljön och även utgörs av relationer mellan människor och sin omgivning. Både de fysiska behoven för överlevnad och de spirituella, känslomässiga och psykologiska förutsättningarna för värdighet enligt de mänskliga rättigheterna inkluderas i ramverkets definition av landskap (Egoz et al 2011:5). Fokuset på det materiella landskapet i utredningen är en konsekvens av rådande lagstiftnings kravbild på MKB. Fastän sociala konsekvenser nämns kort och en implicit förståelse av kulturella värden i landskapet kan identifieras i utredningen, saknas en värdering av dessa immateriella dimensionerna som basala delar av landskapet.

I ett kapitel som bidrar till att definiera Rätten till Landskap utgår Menzies och Ruru från kontexten av Maorier och skriver om behovet att stärka urfolks speciella relation till landskap internationellt. De skriver att landskapet för urfolk ofta betraktas som en del av deras sätt att leva och att det därför finns en särskilt stark koppling mellan landskapet och urfolks identitet (Menzies & Ruru 2011:142). Författarna bygger vidare på tesen och påstår att för urfolk är landskap inte bara platser de lever i utan “landscape is who they are and what shapes their identity” (Menzies & Ruru 2011:141). Att utredningen förstår tillgång till mark för rennäring som nödvändigt för bevarandet av samisk kultur visar på en implicit förståelse av att det samiska landskapet är en del av samisk identitet. Det erkänns alltså att det finns en stark koppling mellan samiskt landskap och samisk identitet. Förklaringen att en sameby både är ett geografiskt område och en juridisk person som representerar gruppen som bedriver renskötsel inom området visar även på en förståelse av att landskap och identitet är tätt sammanbundna. I utredningen skrivs det däremot inte explicit att landskapet är urfolks identitet. Varken MKB eller rådande lagstiftning kräver att förståelsen ska rymma mer än rennäringens påtagliga, materiella värden. Men med stöd av Rätten till Landskap argumenterar

vi för att det bör skapas utrymme och krav för en förståelse av landskap som identitet i utredningen som beskriver konsekvenser för samer.

Rätten till Landskap synliggör att renskötsel bör betraktas som mer än en ekonomisk aktivitet i svensk lagstiftning. Att enbart vissa delar av renbeteslandet får statusen riksintresse gör att inte alla delar i landskapet skyddas. Utredningen påtalar att betesmarkerna ändras över tid och att signifikansen i områdena kan skifta i materiell betydelse. Menzies och Ruru beskriver en juridisk situation som liknar den svenska hanteringen av samiskt landskap genom riksintressen. I Nya Zeeländsk lag står det att man ska ha "particular regard to" maorifolkets relation till "the natural environment" (Menzies & Ruru 2011:146). Värdet som maoriska traditionen tillskriver landskapet vägs mot andra värden i planeringssammanhang, så även fast det kulturella landskapet ska tas hänsyn till kan det bli bortprioriterat (Menzies & Ruru 2011:143). I likhet med den maoriska relationen till landskaps juridiska situation och står det i svensk lag att samernas relation till landskap ska skyddas. I Sverige är skyddet däremot snävare och begränsas till markanvändningen rennärning vilket kritiserats för att inte vara tillräckligt omfattande eller flexibelt. För att kunna stödja och främja urfolks relationer till landskap föreslår Menzies och Ruru en internationell standard för förståelsen av landskap och menar att ramverket Rätten till Landskap kan vara vägen dit (Menzies & Ruru 2011:149).

I den svenska kontexten utgår inte de nationella lagarna från samernas förståelse av landskapet, utan utgår istället från en nationell syn av samiskt landskap genom att bedöma konsekvenserna av rennärningen som riksintresse. Det yttre fokuset på den renskötande samebyn blir på rätten till dess ekonomiska näring och compensationen till den, inte på rätten till det identitetsskapande, kulturella och traditionella landskapet. Att man använder efterledet "näring" för renskötseln och att man diskuterar det på ett praktiskt sätt, ex antal renar varje by får ha signalerar att aktiviteten främst ses som en sorts ekonomisk verksamhet. Att Samers spirituella koppling till naturen och landskapet inte ges utrymme i samma utsträckning kan ses som konsekvens av utredningens förutsättning att det samiska landskapet främst diskuteras i relation till riksintressen. Ramverket Rätten till Landskap påtalar att utrymme bör ges för att synliggöra fler dimensioner av landskap som inkluderar spirituellt och kulturellt landskap och författarna menar att detta bättre skulle främja landskapsrättvisa (Egoz et al 2011:5).

Trots negativa materiella och sociala konsekvenser för rennärningen till följd av fysiska konsekvenser diskuteras inte alternativet att avstå eller omforma gruvverksamheten. Egoz et al beskriver en underliggande konsensus bland de

olika kapitelförfattarna att Rätten till Landskap behöver lämna den rådande ekonomiska paradigmen och fokusera på mänskligt välmående i relation till jämlikhet och social rättvisa (2011:9). Utredningen utgår från skadelindringshierarkin för att minimera fysiska konsekvenser, där det första steget är att helt undvika skada genom god planering. Där skadelindring ses som omöjlig föreslås kompensationsåtgärder. Ingenstans i utredningen föreslås att projektet borde avbrytas eller helt struktureras om, trots att exempelvis "Markanvändningsintressen och natur med höga värden påverkas (hänglavskog) på ett sådant sätt att värdet försvinner och dess funktion upphör (Jakobi Sustainability AB 2024:55)". Den ekonomiska vinningen antas väga tyngre än det fysiska markbortfallet som resulterar i negativa sociala konsekvenser och förlusten av det kulturella landskap som finns. Utifrån ramverket för Rätten till Landskap kritiserar vi hur MKBs struktur lägger större vikt vid ekonomiska aspekter än kulturell identitet och immateriellt landskap. Acceptans för bortfall av mark som identifieras viktig för näringen renskötsel är att underminera rätten till urfolkets kultur och identitet.

En omfattande uppfattning av landskap skapar förståelse för hur rätt till landskap kan implementeras vid beslutsfattning. Egoz et al talar om Rätten till Landskap som ett ramverk som ger liknande skydd som FNs deklaration för mänskliga rättigheter på det sätt att det kan förstås som ett universellt teoretiskt koncept som överskrider nationsgränser (Egoz et al 2011:5). Behovet för att ge ramverket större tyngd kan tolkas som ett behov av att utveckla svensk lagstiftning för att tillgodose att social och kulturell rätt till landskap ges till medborgare i landet. MKB och rennäringens utredningen för projektet Häggån K 1 är dokument som följer gällande lagstiftning och hade således sett annorlunda ut om lagrummet ändras.

I kapitlet som behandlar urfolks särskilda relation till landskapet poängteras att det är nödvändigt för harmoniska relationer mellan människor och säkerställandet av en hälsosam miljö att olika kulturella uppfattningar av landskap både erkänns och respekteras (Menzies & Ruru 2011:148). Det första steget är att erkänna att det finns olika förståelser av landskapet. Detta görs dels genom att utredningen initieras och att den beskriver rennäringen som en särskild markanvändning. Att utredningen däremot inte har upprättat kontakt med båda direkt påverkade samebyarna och istället samlat information på internet för en av samebyarna signalerar att det samiska perspektivet på landskapet inte värdesätts till fullo. Fastän det finns en grad av erkännande av det samiska landskapet är utgångspunkten av utredningen att skada kommer ske på samiskt landskap. Att det saknas åtgärder för att stoppa skada innebär att landskapet inte respekteras i

utredningen. Lagar som stödjer en bredare förståelse av samiskt landskap i MKB behövs för att uppfylla de värden Rätten till Landskap påtalar ska respekteras.

Menzies och Ruru (2011) föreslår att “the development of an international specific human right to landscape would endorse indigenous peoples special relationship with landscapes and provide them with another platform to substantiate and reinforce the need for tighter domestic protection” (Jakobi Sustainability AB 2024:149). Ett sätt att stärka urfolks relation till landskap kan således vara att uttala en särskild rätt till landskap vilket kan påverka lagstiftningen. Rådande lagstiftning i Sverige tillgodoser inte samers kulturella relation till landskapet i prövningsprocessen.

7.1.1 Fler ansökningar och sociala effekter

Oavsett om det specifika projektet för Häggån K nr 1 realiserar eller inte, har det skapat en förändring i den eventuella och planerade landskapet, ett så kallat *planscape* och ett bidrag till den kumulativa påverkanseffekten (Österlin & Raitio 2020:2). Fyndigheten av Vanadin är stor och sträcker sig utanför det område som VBM har ansökt om koncessionstillstånd i. Så sent som i februari 2025 ansökte ett kanadensiskt företag om att omvärdera fyndigheten i det intilliggande området (District Metals Corp. 2025), även det en del av Tåssåsen samebys renbetesland. Den nya projektansökan är ännu i sin linda, men den föreslagna förändringen kan antas ha sociala konsekvenser då det är ett av flertalet projekt som kan komma att påverka renbeteslandet. I MKB beskrivs exempel på andra faktorer som kan påverka det samiska landskapets konnektivitet, såsom skogsbruk, vattenkraft samt vindkraft (Geosyntec 2024). Då projektets skala fokuserar på det ansökta området, görs ingen bredare analys över hur projektet kan normera hur samiskt landskap hanteras i andra planeringsprocesser som påverkar det samiska landskapet i stort.

Flera projekt samtidigt gör att det skapas ett stort sammantaget tryck på samebyn som riskerar att trötta ut och försvaga byns faktiska hälsomässiga och ekonomiska kapacitet markant då fokus och energi måste fördelas på flera projekt samtidigt (Österlin & Raitio 2020:20). Deltagande i samråd är en förutsättning för att bli hörd i processen för det planerade projektet. Trots detta kompenseras inte berörda samebyar för förlust av tid och pengar från sitt arbete vid deltagande i samråd (Österlin & Raitio 2020:13). MKB och utredningen fokuserar på framtida konsekvenser av det specifika fallet, men effekterna av det planerade projektet i landskapet påverkar berörda parter i realtid. Således bidrar processansökan i sig till negativ påverkan på det kulturella landskapet för de som idag brukar platsen. Utredningen beskriver metatrycket i de sociala effekterna och att “slutliga resurser för att möta dessa bör tas fram i samråd med samebyarna” (Jakobi Sustainability AB 2024:15:52). Det visar på en förståelse av att verksamheten kommer drabba

samebyn negativt socialt och en vilja att i dialog lindra problemet. Hur en social kompensation som kan lindra bortfall av mark kan se ut återstår att se.

7.1.2 Samiskt självbestämmande i relation till prövningsprocessen

Samråd som genomförts i samband med utredningen tillgodoser visst deltagande, men förutsätter att berörda parter har tid och möjlighet att komma till samrådsmötet. När samråd är metoden som används för att samla in synpunkter kan åsikter endast identifieras och beskrivs som konsekvenser. Det som uttrycks på samråd för MKB ses som vägledande för att skapa en omfattande dokumentation av konsekvenserna snarare än för att utvärdera hur konsekvenserna kan undvikas. I samråd utvärderas inte de spirituella, relationella och kulturella värdena i landskapet, eftersom de inte ska undersökas i utredningen. Det leder till att eventuella immateriella konsekvenser inte kan vägas in i beslutet om koncessionsbearbetning och därför inte behöver mötas av ansvarigt företag. En följd av samrådsprocessens utformning och kravbild är alltså att delar av det samiska landskapet missas - och kan därmed inte värderas - i planeringsprocessen. En bredare förståelse för landskapet som lägger större vikt vid det immateriella skulle troligtvis stärka samers roll i planeringsprocessen, om den användes i konsekvensanalyser som berör samer.

7.1.3 Implikationer av områdets avgränsning och benämning

Utredningens benämning av landskapet vittnar om en uppfattning av det som exkluderar människors relationer till landskapet. Lokalbefolkningen kallar området där gruvan planeras för Oviken eller Oviksbygden (Stenman 2022; Bäckström 2020; Östersunds-Posten 2023; Schäfter 2024). Ansökan om koncessionsbearbetningen och följaktligen även rennäringsutredningen, hänvisar istället till området som Häggån K nr 1 vilket är namnet av mineralfyndigheten på platsen. Häggån är ett mer avgränsat geografiskt område som återfinns på tre platser i anslutning till det ansökta koncessionsområdet (se figur 1). Användandet av namnet Häggån leder fokus från platsens relationer med det kringliggande landskapet. En anledning till att koncessionsbearbetningen berör ett specifikt och geografiskt avgränsat gruvprojekt kan vara att verksamhetens omfattning och behov av land är begränsat till det mindre området som Häggån avser. En följd av att skriva om Häggån K nr 1 istället för Oviken eller Oviksbygden är att projektet distanseras från lokalbefolkningens relation till landskapet. Konsekvenserna som identifieras i rennäringsutredningen blir för det opersonliga, historielösa Häggån K nr 1 och inte för Oviksbygden som människor har relationer till. På samma sätt benämns aldrig samiska ortnamn i utredningen (Sápmi nämns en gång i en parentes), trots att det är det samiska nyttjandet av marken utredningen utgår från. Bilden av att utredningen antar ett Svenskt perspektiv förstärks.

7.1.4 Utvärdering av ramverket Rätten till Landskap

Syftet med uppsatsen var att testa hur väl ramverket Rätten till Landskap fungerar för att tolka hur det samiska landskapet uppfattas i svensk landskapsplanering. Efter att ha använt ramverket för att tolka rennäringsutredningen kan vi konstatera att Rätten till Landskap har varit användbart för att synliggöra att landskapet består av materiella såväl som immateriella dimensioner. Ramverket har tillåtit oss att argumentera för att högre dignitet bör ges åt det samiska landskapets kulturella, spirituella och identitetsskapande egenskaper i den svenska prövningsprocessen för gruvverksamhet. Det som vi främst använt från Rätten till Landskap är just den breda förståelsen av landskap som värdesätter det materiella såväl som det immateriella.

Ett problem med att dela in materialet från rennäringsutredningen i kategorierna materiellt och immateriellt landskap är att det ofta var svårt att separera förståelsen av de immateriella från de materiella dimensionerna av landskapet. En grund till det är att båda dimensionerna tillsammans utgör landskapet genom att kontinuerligt omforma varandra. Det kan vara så att uppdelningen av landskapet i de två dimensionerna leder till att synen på landskapet fragmenteras ytterligare istället för att vara ett sätt att närma sig en holistisk uppfattning av landskap.

Ramverket innefattar dock mer än en bred förståelse av landskap i och med att det kopplar på en rättvisediskussion och hävdar att Rätten till Landskap bör definieras och skyddas på en internationell policynivå. Rättviseaspekten av ramverket har varit svårare att relatera till det specifika dokumentet i prövningsprocessen för gruvverksamhet på en plats i Sverige. En anledning är att diskussionen i boken som ramverket definieras i är försiktig med att föreslå konkreta lagar eller åtgärder och istället skriver om vikten och relevansen av rättigheter i en bredare mening. De svenska lagarna formar de dokument detta arbete utgår från. Sveriges implementering i lag av de existerande internationella policydokumenten ELC och UNDRIP kritiserar för att vara undermålig (Amnesty 2025). Således har internationell policy från människorättsorgan som FN liten bäring på vilka rättigheter som tillskrivs samer i den svenska prövningsprocessen.

Rätten till Landskap diskuteras av flera olika författare som berör olika aspekter av landskap och analyserar dem på olika skalor med en stor geografisk spridning vilket innebär att ramverket behandlar en bredd av problem. Samtidigt gör det skiftande fokuset bland författarna att ramverket saknar en tydligt definierad och koncentrerad kärna som enkelt kan appliceras på fallstudier. Ramverkets dynamiska och mångfacetterade gestalt kan däremot ses som en tillgång i likhet med landskapets komplexitet.

Den här uppsatsens synliggörande av att det främst är det samiska landskapets materiella dimensioner, specifikt de ekonomiska och praktiska, som tar plats i rennäringsutredningen är ett steg mot att en bredare definition av landskap som även lägger vikt vid immateriella dimensioner används i svensk landskapsplanering. Det är däremot långt kvar tills den samiska Rätten till Landskap skyddas i planering av de samiska landskap som utgör grunden för samisk verksamhet och identitet.

7.1.5 Utvärdering av metod

Metoden som har använts i uppsatsen har inneburit begränsningar för hur väl prövningsprocessens förståelse av det samiska landskapet har kunnat analyseras. Undersökningens potential att förklara hur det samiska landskapet förstås i prövningsprocessen för gruvor är begränsad eftersom uppsatsen enbart har granskat rennäringsutredningen som del av MKB, vilken bara utgör en del av dokumenten i den långa processen. Det är dock endast i MKB som konsekvenser för det kulturella och sociala utvärderas och då påverkade grupper bjuds in att uttala sig om den föreslagna gruvan. Utredningens fokus på rennäringen gör att det samiska kulturella landskapet förstås genom en samisk markanvändning skild från andra relaterade och viktiga sätt som landskapet stödjer samisk kultur. Vilken roll som rennäringsutredningens uppfattning och avgränsning av det samiska landskapet har för hur det samiska landskapet behandlas i prövningsprocessen i stort behöver undersökas vidare.

I vår uppsats ges det materiella landskapet betydligt mer utrymme än det immateriella landskapet vilket är ett resultat av att landskapet främst förstås i materiella termer i rennäringsutredningen. Det immateriella samiska landskapet tar mindre plats i rennäringsutredningen och i vår undersökning görs tolkningar av implicita förståelser av landskapet med grund i utredningens förutsättningar och format. En reflektion om tillvägagångssättet är att det kan vara problematiskt att analysen och diskussionen utgår mycket från vad som inte nämns i utredningen. Med Rätten till Landskaps nyanserade förståelse läser vi in och tolkar det immateriella landskapet som nämns och försöker identifiera de hålrum i utredningen som hade kunnat fyllas. Att tolka det som lämnas osagt i utredningen bidrar dock till en viss osäkerhet och risk för spekulatation, vilket ökar risken att våra egna åsikter färgar tolkningarna.

Det materiella landskapet är enklare att få grepp om genom andrahandskällor, men eftersom det immateriella landskapet är djupt personligt krävs förstahandskällor för att skapa en tydlig förståelse för landskapets komplexitet och djup. Det behövs mer forskning som kan ge en fördjupad och nyanserad

uppfattning av det immateriella samiska landskapet där gruvor planeras eller beslutas anläggas på samisk mark. En metod som kan användas i det syftet är kvalitativa intervjuer med samer i olika åldrar, könstillhörighet och sysselsättning. Om intervjuer genomförs är det viktigt att ta hänsyn till arbetsbelastningen som deltagandet innebär och att kompensera deltagarna för tiden de lägger på att vara med. En ytterligare metod som kan ge en fördjupad bild av det kulturella och spirituella samiska landskapet är etnografisk undersökning. Vid en antropologisk studie som undersöker samiska relationer till landskapet är det av yttersta vikt att ta hänsyn till den skada som antropologiska undersökningar orsakat samer tidigare i historien.

Vi har under arbetets gång undersökt tillståndprocessen för hur en gruva blir till och undersökt MKB med tillhörande dokument, bland annat samrådsunderlaget. Arbetet har tydliggjort ett behov av att utveckla samråd som process undersöka hur samråd som sätt att medverka ger ursprungsbefolkningen självbestämmande och argumenterar för att möjlighet till deltagande och påverkan i ansökningsprocessen bör stärkas, i linje med UNDRIP.

Vidare har vi undersökt och analyserat en utrednings uppfattning av det samiska landskapet. Det har inte gått att utvärdera hur väl utredningens uppfattning stämmer överens med en samisk uppfattning av landskapet eftersom vi inte samlat in material direkt från de berörda samebyarna. För att undersöka hur prövningsprocessens förståelse av det samiska förhåller sig till samernas egna uppfattning av deras landskap är ett ytterligare argument för att göra studier grundade i djupgående kvalitativa intervjuer med samer.

Beslutsfattare står inför ett etiskt dilemma där en svensk och europeisk efterfrågan på inomeuropeiska metaller för "hållbar energi" ställs mot Samers rätt till ett landskap som allt mer fragmenteras. Ett förändrat klimat med sämre vintrar och betesbortfall är ett växande problem för den renskötande, men att öppna en gruva för att bryta metall som lovas användas till att ställa om till en allt mer elektrifierad energianvändning leder till ett stort bortfall av viktig betesmark. Vi konstaterar att så länge svensk lagstiftning inte möjliggör att samiskt landskap uppfattas som annat än en ekonomisk näring kommer det att fortsätta nedprioriteras.

Referenser

- Amnesty (2025). *Just transition or 'Green Colonialism'?* Amnesty International.
https://www.amnesty.se/documents/278/Final_Just_transition_or_Green_colonialism.pdf
- Aura Energy (2025). *Häggån-projektet*. <https://auraenergy.se/project-portfolio/haggan-polymetallic-project/> [2025-03-10]
- Björn B. Schäfer (2024). *Stor oro och motstånd mot gruvplanerna i Oviken*. SVT Nyheter, 2024-08-30. <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/jamtland/stor-oro-och-motstand-mot-gruvplanerna-i-oviken> [2025-03-10]
- Busch, E., (2024). Protokoll 2024/25:12 Svar på interpellation 2024/25:21 om säker och hållbar tillgång till mineral och metaller. Anförande 78. Regeringen.
https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/interpellation/saker-och-hallbar-tillgang-till-mineral-och_hc1021/ [2025-03-10]
- Council of Europe Landscape Convention (2000) *Europeisk Landskapskonvention*.
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016802f3fbe>
- District Metals Corp. (2025). *District Commences Updated National Instrument 43-101 Mineral Resource Estimate on the Viken Energy Metals Deposit in Sweden*.
<https://www.districtmetals.com/news/district-commences-updated-national-instrument-43101-mineral-resource-estimate-on-the-viken-energy-metals-deposit-in-sweden> [2025-03-10]
- Egoz, S., Makhzoumi, J., Pungetti, G., (2011). The Right to Landscape: An Introduction. I: Egoz, S., Makhzoumi, J., Pungetti, G., (red.) *The Right to Landscape: Contesting Landscape and Human Rights*. Ashgate Publishing Limited. 1-20.
- Gabrielle Bäckström (2020). *Misstänkt miljöbrott – rör läcker illaluktande vatten efter provborrning i Oviken*. Östersunds-Posten, 2020-09-24.
<https://www.op.se/artikel/misstankt-miljobrott-ror-lacker-illaluktande-vatten-efter-provborrning-i-oviken/> [2025-03-10]
- Geosyntec (2024). *Miljökonsekvensbeskrivning: Till ansökan om bearbetningskoncession för del av Häggånfyndigheten - Häggån K nr 1*. Geosyntec. (se bilaga 1)

- Hermanstrand, H., Kolberg, A., Nielssen, T.R, Sem, L., (2019). *The Indigenous Identity of the South Saami*. Springer Nature Switzerland AG. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-05029-0>
- Jakobi Sustainability AB (2024). *Rennäringsutredning inför ansökan om bearbetningskoncession enligt minerallagen*. Jakobi Sustainability AB. (se bilaga 2)
- Jens Stenman (2022). *Borrhålet i Oviken blir fråga för JO – flera brister i utredningen*. Länstidningen Östersund, 2022-02-04. <https://www.ltz.se/2022-02-04/borrhålet-i-oviken-blir-fraga-for-jo-flera-brister-i-utredningen/> [2025-03-10]
- Lawrence, R. & Mörkenstam, U. (2016) *Indigenous Self-determination through a Government Agency? The Impossible Task of the Swedish Sámediggi*. *International Journal on Minority and Group Rights* , Vol. 23, No. 1 (Jan 2016), pp. 105-127
https://www.jstor.org/stable/pdf/26557834.pdf?refreqid=fastly-default%3Ac324aa9a2f1383edf6ca977d53fe353d&ab_segments=&initiator=&acceptTC=1
- Länsstyrelsen Jämtlands län (2016). *Vattenplan för Storsjön*. Länsstyrelsen Jämtlands län.
- Malin Palmqvist (2025). *Ängest över Storsjöns vatten inför gruvbeskedet*. Dagens Industri, 2025-01-31. <https://www.di.se/nyheter/angest-over-storsjons-vatten-infor-gruvbeskedet/> [2025-03-10]
- Maria Harning (2019). *Sverige stäms på 17 miljarder av utländskt bolag – unikt fall från Jämtland*. SVT Nyheter, 2019-11-29
<https://www.svt.se/nyheter/lokalt/jamtland/sverige-kravs-pa-17-miljarder-for-forlorade-uraninkomster> [2025-03-10]
- Maria Selander (2024). *Vanadin utreds som riksintresse – kan bli ett steg närmare en vanadingruva i Oviken*. SVT Nyheter, 2024-11-28.
<https://www.svt.se/nyheter/lokalt/jamtland/vanadin-utreds-som-riksintresse-kan-bli-ett-steg-narmare-en-vanadingruva-i-oviken> [2025-03-10]
- Menzies, D., Ruru, J., (2011). *Indigenous Peoples' Right to Landscape in Aotearoa New Zealand. I: Egoz, S., Makhzoumi, J., Pungetti, G., (red.) The Right to Landscape: Contesting Landscape and Human Rights*. Ashgate Publishing Limited. 141-149.

- Olof von Sydow (2023). *SAMRÅD HÄGGÅN K nr 1. Naturskyddsforeningen Jämtland-Härjedalen*. <https://jamtland.naturskyddsforeningen.se/wp-content/uploads/sites/256/2023/12/Samradssvar-Haggan-K-nr-115-kopia.pdf>
- Raitio, K., Allard, C., Lawrence, R., (2020) *Mineral extraction in Swedish Sápmi: The regulatory gap between Sami rights and Sweden's mining permitting practices*. Elsevier. 99(2020) <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2020.105001>
- Rautiainen, H. (2024). *Effects of winter-feeding on reindeer's future ability to utilize natural pastures*. Diss. Sveriges Lantbruksuniversitet. <https://doi.org/10.54612/a.4or342iga5>
- Riksantikvarieämbetet (2025). *Europeiska Landskapskonventionen*. <https://www.raa.se/samhallsutveckling/internationellt-arbete-och-eu-samarbete/europaradet/europeiska-landskapskonventionen/> [2025-03-10]
- Sametinget (2017). *Engagemang och motstånd - Samiskt inflytande på svensk samhällsutveckling*. [Broschyr]. Sametinget. <https://www.samer.se/3855> [2025-03-10]
- Sametinget (2025). *Folkvalt organ och myndighet*. <https://www.sametinget.se/om-sametinget> [2025-03-10]
- SFS 1971:437. *Rennäringslag*. Landsbygds- och infrastrukturdepartementet RSL
- SFS 1998:808. *Miljöbalk*. Klimat- och näringslivsdepartementet
- SFS 1974:152. Kungörelse om beslutat ny regeringsform. Justitiedepartementet L6
- Lantbrukarnas Riksförbund (2024). *Minerallagstiftningen engagerade många i länet*. <https://www.lrf.se/nyheter/minerallagstiftningen-engagerade-manga-i-lanet/> [2025-03-10]
- Sveriges Geologiska Undersökning (2020a). *Alunskiffer*. <https://www.sgu.se/mineralnaring/gruvor-och-miljopaverkan/alunskiffer/> [2025-03-10]
- Sveriges Geologiska Undersökning (2022). *Hur en gruva blir till*. https://www.sgu.se/mineralnaring/mineralnaring-och-samhalle/hur-en-gruva-blir-till/?fbclid=IwY2xjawH8SrBleHRuA2FlbQIxMQABHf6_ukNICOLrTbmirUVc-

fIMxzbhF4dPHQ8xAbbueKFqFgcdqs5eHUkPmQ_aem_vMPMbN9r_BkAbNmm
qWYZ3w [2025-03-10]

Sveriges Geologiska Undersökning (2024). *Uran*.
<https://www.sgu.se/samhallsplanering/energi/uran/> [2025-03-10]

Sveriges Geologiska Undersökning (2020b). *Vanadin*.
<https://www.sgu.se/mineralnaring/kritiska-ravaror/vanadin/> [2025-03-10]

United Nations (2007) *United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*.
United Nations. https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/wp-content/uploads/sites/19/2018/11/UNDRIP_E_web.pdf

Vanadis Battery Metals AB (2024). *Ansökan om bearbetningskoncession enligt minerallagen*. Bergsstaten. (se bilaga)

YLE News (2017). *Talvivaara: Finland's biggest environmental crime case returns to court*. YLE, 2017-10-09. <https://yle.fi/a/3-9873349> [2025-03-10]

YLE News (2018). *Ahtium, former Talvivaara Mining, files for bankruptcy*. YLE , 2018-03-06. <https://yle.fi/a/3-10103498> [2025-03-19]

Österlin, C., Raitio, K., (2020). *Fragmented Landscapes and Planscapes—The Double Pressure of Increasing Natural Resource Exploitation on Indigenous Sámi Lands in Northern Sweden*. Resources. 9(104).
doi:10.3390/resources9090104

Östersunds-Posten (2023). *Riskera inte vårt vatten med en gruva i Oviken!*
<https://www.op.se/2023-07-17/riskera-inte-vart-vatten-med-en-gruva-i-oviken/>
[2025-03-10]

Bilaga 1

Bilaga B.6 - Rennäringsutrednin

Bilaga 2

Ansökan om
bearbetningskonces

Bilaga 3

Bilaga B - Miljökonsekvensbes

Publicering och arkivering

☒ JA, jag, **Anna Alavaara** har läst och godkänner avtalet för publicering samt den personuppgiftsbehandling som sker i samband med detta

☒ JA, jag, **Sofie Bergman** har läst och godkänner avtalet för publicering samt den personuppgiftsbehandling som sker i samband med detta

☐ NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse till att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.